

NERGİSÎ'NİN YENİ BİR GAZELİ ÜZERİNE

Bahir SELÇUK¹

Özet

Klasik Türk nesrinin önemli temsilcilerinden biri olan Nergisî, Saraybosna'dan İstanbul'a gelip Kafzâde Feyzullah Efendi'ye intisap etmiştir. Nesirde söz sahibi olan Nergisî aynı zamanda önemli bir şairdir. Onun mensur eserlerinde ve şiir mecmualarında Türkçe, Farsça ve Arapça şiirlerine rastlanmaktadır. Nergisî'nin mensur eserleri ve manzumeleri üzerine özellikle son dönemlerde çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Araştırmalar sonucunda Nergisî'nin bir Türkçe gazelinin de İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığında yer alan bir şiir mecmuasında olduğu tespit edilmiştir. "me'ûlü fâ'ilâtün me'ûlü fâ'ilâtün" kalıbıyla yazılan, mürdef kafiyeli bu gazel 6 beyitten oluşmaktadır. Bu çalışma kapsamında gazelin çevriyazısı ve diliçi çevirisi yapılacak, biçim ve muhteva özellikleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kavramlar: Nergisî, Türkçe, mecmûa, gazel, tahlil.

ON NERGİSÎ'S A NEW GHAZEL

Abstract

Nergisî, who is one of the most important representatives of classical Turkish prose, came to Istanbul from Sarajevo, and became affiliated with Kafzâde Feyzullah Efendi. Having a voice in prose, Nergisî is a prominent poet at same time. His Turkish, Persian and Arabic poems are encountered in his prose works and poem collections (majmuas). Especially lately there have been a lot of studies about his prose works and poems. As a result of researches Nergisî's a Turkish ghazel has been identified in a poem collection (majmua), located in Istanbul Municipality Atatürk Library (İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı). Having written with "me'ûlü fâ'ilâtün me'ûlü fâ'ilâtün" meter and with mürdef rhyme, the ghazel consists of 6 couplets. In this study, transcription and translation of this ghazel will be made and it will be focused on its' content and structure features.

Keywords: Nergisî, Turkish, majmua, ghazel, analysis.

¹ Prof. Dr., Frat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, bahirselcuk@gmail.com.

Giriş

Doğum tarihi tam olarak bilinmeyen 17. yüzyıl şair ve yazarı Nergisî, Saraybosna'da doğmuştur. Aile unvanından dolayı Nergisîzâde, Nergiszâde, Nergisî isimlerini kullanmıştır. İstanbul'a gelip Kâfzâde Feyzullah Efendi'ye intisap eden Nergisî, ondan sülüs, nesih ve talik dersleri alır. Tahsilinin ardından müderrislik, kadı naibliği, kadılık yapar. Sık sık görev yeri değiştirilen ve mağduriyetler yaşayan Nergisî, en sonunda IV. Murad'ın ilgi ve takdirini kazanır. Revan seferine gidecek orduya vakanüvis olarak atanır. Orduya dâhil olan Nergisî, Gebze civarlarında bir bataklıkta atından düşerek Şevval 1044/Mart-Nisan 1635 tarihinde hayatını kaybeder. Mezarının Gebze'de, Eyüp'te veya Üsküdar'da olduğuna dair rivayetler bulunmaktadır.

Eserlerinden ve mektuplarından anlaşıldığı üzere Nergisî'nin sık sık görev yeri değişir, bu nedenle, maddi ve manevi sıkıntılar çeker. Dönemin önemli isimlerinin yardım ve desteğini görmüş olsa da layık olduğu bir göreve getirilememenin huzursuzluğunu yaşar.

Nergisi yazar, şair, hattattır. Kültürlü bir ortamda yetişmiş olan Nergisî, iyi bir eğitim almış, sülüs, nesih ve talik hatlarını öğrenmiş; talik, nestalik, talik kırması, sülüs ve nesih hatlarında oldukça başarı sağlamıştır. Şeyhülislam Yahyâ, Taşköprüzâde Mehmed Kemâleddin Efendi, Kâfzâde Fâizî, Veysî ve Nev'izâde Atâyî gibi önemli isimlerle görüşen Nergisî'nin sanatçı kişiliği üzerinde özellikle Veysî'nin etkisi belirgindir.

Sağlam ve güçlü dili, yapı ve muhteva yönüyle şiirleşen cümleleri, onun sanat gücünün göstergeleridir. Orijinallik arayışında olan Nergisî, eserlerinde şahsi gözlem ve deneyimlerinden sıkça istifade eder. Uzun cümleler kurması, zincirleme tamlamalar ve yaygın olmayan Arapça ve Farsça kelimeler kullanması, alışılmamış mecaz, hayal ve bağdaştırmalara yer vermesi eserlerinde yüksek bir düzeyi yakalama peşinde olan Nergisî'nin üslubunun belirgin özellikleri arasındadır.

Daha çok, nesir ustası olarak bilinen Nergisî, aynı zamanda iyi bir şairdir. Kimi kaynaklarda, onun divan sahibi olduğu veya bir şiir mecmuasının olduğuna dair ifadeler yer almaktadır. Divanı veya müstakil bir şiir mecmuası olmasa da onun mensur eserlerinde ve şiir mecmualarında çeşitli nazım şekilleriyle yazılmış şiirlerine rastlanmaktadır.²

Kendi eserleri içinde tespit edilebilen belli başlı şiirleri şu şekildedir. Kafzâde Fâizî için terki-i bend nazım şekliyle yazılmış 8 bentlik mersiye; *Kânûnu'r-reşâd*'da 2'si Türkçe 1'i Farsça 3 nazm, 6 Türkçe kıt'a, 3 Türkçe beyit; Şeyhülislam Yahya Efendi için yazılan *Meşâkku'l-uşşâk*'taki 6 beyitlik gazel ve 63 beyitlik kaside, *İksîr-i Sa'âdet*'te Sultan IV. Murad ve Şeyhülislam Ahizâde Hüseyin Efendi'yi övmek için yazılan kıta-i kebir, Saraybosna'daki Hünkâr Köprüsü'nün onarımına dair biri beş, diğeri altı beyitlik 2 manzume. (Çaldak 2006:562; Selçuk 2009:18-20; Selçuk 2013:16).

² Nergisî ve eserleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. (Çaldak 1999), (Çaldak 2006), (Çaldak 2010); (Selçuk 2009), (Selçuk 2012), (Selçuk 2013), (Selçuk, Nergisî, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=310> (E.T. 31.01.2015).

Nergisî'nin şiir mecmualarında da gazel, kaside ve terhib-i bend nazım şekliyle yazmış olduğu şiirleri bulunmaktadır. Bu çerçevede Nergisî'nin Türkçe 18 gazeli (Selçuk 2014a: 1-20), Farsça 5 gazeli³ ; Saraybosna'ya duyduğu sevgi ve özlemi dile getiren "Sarây" redifli 1 kasidesi (Selçuk 2014b: 27-39), Kafzâde Fâizî için terhib-bend nazım şekliyle yazılan 1 mersiyesi (Selçuk 2015: 9-22) tespit edilerek tanıtılmıştır. Mensur eserlerinde görülen sanat ve maharet gösterme endişesinin; ağır ve ağıdalı dilin, şiirlerinde görülmediği söylenebilir. Nesrine göre dil ve anlatım bakımından sade olan şiirlerinde nesrindeki kadar başarılı olduğunu söylemek zordur.

Nergisî ile ilgili araştırmalar neticesinde onun bir gazelinin de İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığında olduğunu tespit ettik. Gazelin bulunduğu mecmua, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığında Bel Yz. K. 000773 numarada kayıtlıdır. Mecmuanın fiziki özellikleri şu şekildedir: 86 yk., 11 st., 2 stn.; 185x110, 130x65 mm, talik yazı. 14b'de Nergisî'ye ait 2 gazel bulunmaktadır. Sütunun sağındaki "âsâ" redifli gazel daha önceki bir çalışmada başka mecmualardan hareketle tespit edilerek diğer gazellerle birlikte tarafımızdan yayımlanmıştı (Selçuk 2014a:8-9). Bu çalışmaya konu olan gazel sütunun solunda yer almaktadır. Mecmuada Nergisî'nin dışında "Tayyibî, Riyâzî, Neşâtî, Nâilî, Nâdirî, Feyzî-i Kefevî, Nef'î, Arzî Dede, Bezmî, Ârif, Vecdî, İsmetî, Behayî, Cevrî, Şeyhülislam Yahyâ" gibi şairlere ait şiirler bulunmaktadır.

Bu makale çerçevesinde gazelin çevriyazısı ve diliçi çevirisi verilecek, biçim ve muhteva özellikleri üzerinde durulacaktır.

Gazelin Çevriyazısı

mef'ûlü fâ'ilâtün mef'ûlü fâ'ilâtün
(*müstef'ilün fe'ûlün müstef'ilün fe'ûlün*)

1. Rüstem tayanmaz 'aşka 'aşk özge qahramandır
Tâb-âver-i şükûhî haqqâ ki pehlevândur
2. Rind-i tehî-sebûya ser-mâye-i sa'âdet
Yâkût-ı câm-ı bâde la'l-i leb-i bütândur
3. Bir kerre yâr elinden câm-ı şarâb-ı gül-gün
Alınsa naqd-i 'ömr-i cāvîde râygândur
4. Qalmazdı âb-ı dîde olmazdı tâb dilde
Câm-ı mey-i peyâmı lîkin meded-resândur

³ Süleyman Çaldak tarafından bir mecmû'ada tespit edilmiş olan Farsça gazeller, bildiri olarak sunulmuştur. "Nergisî'nin Farsça Gazelleri", UTEK'14 Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi, Saraybosna, Bosna Hersek (23-25 Mayıs 2014).

5. Kibrîte döndi cism-i zerd ü nizârum el-ḥaḳ
Ey ʿaşḳ-ı ʿâlem-efrûz şemʿ-i ümîdi yandur
6. Göñlinde vü dilinde sensin çü Nergisînüñ
Fikrûñle pür şafâdur zikrûñle şâdmândur

Gazelin Diliçi Çevirisi

1. Rüstem aşka takat getiremez [çünkü] aşk sıradışı bir kahramandır/Kahraman'dır. Güç karşında [gösterdiği] mukavemet ile [aşk], gerçekten pehlivan gibidir.
2. Elinde boş kadeh bulunan rindin saadet kaynağı, şarap kadehindeki yakut/yakut renkli şarap kadehi ve putların [put gibi güzeller] dudaklarındaki la'dir.
3. Sevgili elinden bir kez gül renkli şarap kadehi alınsa bu ebedî ömür nakdinden (sermayesinden) daha kıymetlidir (ebedî ömre bedeldir).
4. [Ondan] gelen ve [bir] şarap kadehini [andıran] haber, yardıma yetişmese gözde yaş kalmazdı, gönülde takat olmazdı.
5. Sararmış ve zayıf bedenim kibrite döndü. Ey âlemi aydınlatan aşk, ümit mumunu tutuştur.
6. Nergisî'nin gönlünde ve dilinde sen olduğun için seni düşünmekle çok mutlu, seni anmakla da hoşnuttur.

Gazelin Biçim ve Muhteva Özellikleri

Âşıkane bir gazel olan şiir, sevgili, aşk ve aşkla ilgili unsurlar üzerine kuruludur. Bu yönüyle gazel, yek-âhenk bir gazel sayılabilir. İlk beyitte aşk karşısında en güçlü insanların bile aciz kaldığı, ikinci beyitte rintler için şarap ve sevgilinin dudağının sermaye olduğu, üçüncü beyitte sevgilinin sunduğu bir kadeh şarabın ömre bedel olduğu, dördüncü beyitte sevgiliden gelen haberlerin âşığı teskin ettiği, beşinci beyitte aşk derdinden inleyen âşığın talih mumunun yanmasını istemesi, altıncı beyitte âşığın (Nergisî) sevgiliyi düşünerek ve onu zikrederek hoşnut olması düşüncesi işlenmiştir.

Vezin

“meʿûlü fâ'ilâtün meʿûlü fâ'ilâtün (müstef'ilün fe'ûlün müstef'ilün fe'ûlün)” kalıbıyla yazılan gazelde imaleler dikkat çekmektedir. İzafet kesreleri ve atıf vavında 10, Türkçe son hecelerde 5, Farsça son hecelerde 2 yerde imale bulunmaktadır. Farsça ve Türkçe kelimelerin son hecelerdeki imalelerin vurgu nedeniyle ahenge ve anlama katkı sağladığı söylenebilir.

İzafet kesresi: (2a. rind-i, ser-māye-i, 2b. laʿ l-i, 3a. cām-i, ʿ ömr-i, 4b. mey-i, 5a. cism-i, 5b. şemʿ-i),

Atıf vavı: (5a. zerd ü, 6a. vü),

Yönelme eki: (1a. aşka, 2a. sebūya),

Belirtme eki: (1b. şükūhı, 4b. peyāmı),

Bulunma eki: (6a. dilinde),

Farsça kelimelerin son heceleri: (2b. bāde, 4a. dīde).

5 yerde vasl yapılmıştır: 1a. tayanmaz aşka, aşk özge; 3a. yār elinden; 5a. nizārum el-ḥaḡ; 5b. ālem-efrūz. “tayanmaz aşka” kelimelerindeki vasl, şiir geleneğinde hoş karşılanmayan vasl-ı ayn’dır.

3 yerde de medde rastlanmaktadır: 3b. rāygāndur, 4a. tāb, 5b. şādmāndur.

5b’de “ālem-efrūz” kelimesindeki medli “rūz” hecesi, vezin gereği “ruz” şeklinde medsiz okunmalıdır.

Kafiye ve Redif

Gazelde redif olarak Farsça isimlere eklenen “-dur” bildirme eki kullanılmıştır. Fakat beşinci beyitte Türkçe “yan-” fiiline eklenen fiilden fiil yapma (ettirgen çatı) eki redif olarak kullanılmıştır. Bu durum bir kusur olarak kabul edilmektedir. “â,n” harfleri üzerine kurulu kafiye “mürdef kafiye”dir. Bu kafiye, klasik şiirin de en yaygın kafiye çeşidini oluşturmaktadır. Kafiyeli kelimeler “ḡahramān, pehlevān, bütān, rāygān, resān, yan-, şādmān”dır. Farsça kök, sıfat-fiil, çoğul eki almış kelime ve Türkçe fiil (emir)” gibi karışık yapıları kelimelerin kafiyelendirildiği gazeldeki bu kullanım, geleneksel kafiye açısından kusur olarak kabul edilmektedir.

Ahenk Unsurları

Gazelde ahenk; vezin, veznin temel unsurları olan “med, imale ve vasl”, mürdef kafiye ve redif tarafından sağlanmaktadır. Bütün beyitlerde olmasa da bazı beyitlerde “ses ve ek tekrarları”na ve tamlamalara dayalı mısra içi paralel söyleyişler dikkat çekmektedir.

Yāḡūt-ı cām-ı bāde / la’l-i leb-i bütān(dur) (2b)

Ḳalmazdı āb-ı dīde / olmazdı tāb dilde (4a)

Gönlinde vü dilinde (6a)

Fikrūñle pür şāfādur / zikrūñle şādmāndur (6b)

Dil

Gazelde genellikle üç kelimedenden oluşan Farsça terkipler ağırlıklıdır: tāb-āver-i şükūh, rind-i tehī-sebū, ser-māye-i sa’ādet, yāḡūt-ı cām-ı bāde, la’l-i leb-i bütān, cām-ı şarāb-ı gül-gün, naḡd-i ömr-i cāvīd, cām-ı mey-i peyām, cism-i zerd ü nizār, aşk-ı ālem-efrūz. On yerde kullanılmış olan bu terkiplerin yanında iki yerde de iki kelimedenden oluşan terkiplere yer verilmiştir: şem’-i ümīd, āb-ı dīde. Bunun yanında Türkçe eylemlerle kurulu kelime grupları da yer almaktadır: aşka tayanmamak, özge ḡahramān, yār elinden cām-ı şarāb-ı gül-gün almak, āb-ı dīde ḡalmamak, dilde tāb olmamak, kibrīte dönmek.

Gazelde duygu ve düşünceleri yoğun bir biçimde ifade etmek için “teşbih, mübalağa, telmih ve tecrid” sanatlarına yer verilmiştir.

Teşbih:

Aşk-kahraman ilgisi: ‘aşk özge kahramāndur (1a)

Aşk-pehlivan ilgisi: Tāb-āver-i şükūhı haqqā ki pehlevāndur (1b)

Sermaye-şarap kadehi/dudak ilgisi: ser-māye-i sa‘ ādet-yāķūt-ı cām-ı bāde/la‘ l-i leb-i bütān (2a/b)

Beden-kibrit ilgisi: Kibrīte döndi cism-i zerd ü nizārum (5a)

Ümit-mum ilgisi: şem‘ -i ümīdi (5b)

Mübalağa:

Rüstemin aşka güç yetirememesi: Rüstem tayanmaz ‘aşka (1a)

Sevgilin elinden alınan kadehin ömre bedel olması: Bir kerre yār elinden cām-ı şarāb-ı gül-gün//Alınsa naķd-i ‘ömr-i cāvīde rāygāndur (3a/b)

Tecrīd:

Soyut olan aşka seslenilmesi: Ey ‘aşk-ı ‘ālem-efrūz (5b)

Telmih:

Güç sembolü olarak mitolojik kahraman Rüstem ve Kahraman’a göndermede bulunulmuştur: Rüstem tayanmaz ‘aşka ‘aşk özge Kahramān’dur (1a)

Açık istiare:

Sevgili-put ilgisi: la‘ l-i leb-i bütān (2b)

Tevziye:

Yiğit kişi ve Şehname’deki Kahraman: ‘aşk özge kahramāndur/Kahramān’dur (a1)

Sonuç

Son dönemlerde çeşitli şiir mecmualarından hareketle 18 Türkçe gazelini, medhiye biçimindeki bir kasidesini, mersiye biçimindeki bir terkib-bendini tespit edip yayımladığımız Nergisî'nin yeni bir gazelinin de İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığında yer alan bir şiir mecmuasında olduğunu tespit ettik. Âşıkane tarzda kaleme alınmış olan altı beyitlik bu gazel, “me’ûlü fâ’ilâtün me’ûlü fâ’ilâtün (müstef’ilün fe’ûlün müstef’ilün fe’ûlün)” kalıbı ile yazılmıştır. Sıkça imalelere başvuru yapılan gazelde bir yerde yapılan vasl-ı ayn ve medli bir hecede yapılan zihaf olumsuz sayılabilecek özelliklerdendir. Mürdef kafiye ve ek hâlinde redifin kullanıldığı gazelde 6 kelime

Farsça, 1 kelime Türkçedir. Farsça Sıfat-fiil, çoğul eki almış kelime ve kök hâlindeki kelime ile Türkçe bir fiilin kullanıldığı kafiye sistemindeki bu çeşitlilik de geleneksel kafiye sisteminde hoş karşılanan bir kullanım değildir.

Kaynaklarda bir divan oluşturacak kadar şiiirlerinin olduğu ifade edilen Nergisî'nin, mecmualar tarandıkça şiiirlerinin artacağından şüphe yoktur.

KAYNAKÇA

- Çaldak, Süleyman (1999). "Nergisî'nin Horos-nâme'si". *AÜ, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. S.13: 243-250.
- ..... (2006). "Nergisî". *İslam Ansiklopedisi*. C. 32. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 560-562.
- Çaldak, Süleyman (2014). "Nergisî'nin Farsça Gazelleri", UTEK 14 Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi, Saraybosna, Bosna Hersek (23-25 Mayıs).
- ..... (2010). *Nergisî ve Nihâlistân'ı*. İstanbul: Kesit Yay.
- Selçuk, Bahir (2009). *Nergisî, Meşâkku'l-Uşşâk (İnceleme-Metin)*. Erzurum: Salkımsöğüt Yay.
- ..... (2009). "Nergisî'nin Meşâkku'l-Uşşâk'ında Osmanlı Sosyal Hayatından Yansımalar". *Bilig*. Bahar (Nisan). S.49:161-176.
- ..... (2012). "Nihâlistan ve Meşâkku'l-Uşşâk Çerçevesinde Nergisî'nin Hikâyeciliğine Genel Bir Bakış". *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*. S.5: 93-108.
- ..... (2013). *Nergisî Kânûnu'r-Reşâd (Ahlâku's-Saltana Çevirisi)*. İstanbul: Kesit Yay.
- ..... (2014a). "Şiir Mecmualarında Nergisî'nin Türkçe Gazelleri ve Bu Gazeller Üzerine Bir Değerlendirme". *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Yıl: 6. S. 12. 1-20.
- ..... (2014b). "Bir Şehir Medhiyesi: Nergisî'nin Saray Kasidesi". *International Journal of Language Academy*. Volume 2/3 Autumn. 27-39.
- ..... (2015). "Nergisî'nin Kâfzâde Fâizî Mersiyesi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 25, S. 1, 1-14.
- ....., Nergisî, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=310> (E.T. 31.01.2015).
- Şiir Mecmuası, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Bel Yz. K. 000773, <http://katalog.ibb.gov.tr/yordambt/yordam.php?-ac=arama&-vt=YordamBTSYS&betik=nergisi&bolumsanal=002> (E.T. 31.01.2016).

Ek: Orijinal Metin

